

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์

ผลการศึกษาวิจัย และบทวิเคราะห์ผลกระทบของการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ตามโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ที่มีต่อชุมชนในกำแพงเมืองเก่า เชียงแสน ผู้ศึกษาวิจัยจะนำเสนอข้อมูลการศึกษาและบทวิเคราะห์การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 16 คน ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ตัวแทนเจ้าหน้าที่โครงการฯ 2 คน
 - ข้าราชการกรมศิลปากร 1 คน
 - ลูกจ้างประจำสำนักงานโครงการฯ 1 คน
2. กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เกิดประโยชน์ 9 คน
 - พระภิกษุ 1 รูป
 - เจ้าของกิจการ 5 คน
 - ลูกจ้างกิจการโรงแรม 1 คน
 - ลูกจ้างโครงการฯ 2 คน
3. กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหา 5 คน
 - ตัวแทนครอบครัวผู้รับผลกระทบวัดปราสาทคุ่ม-ซุมแสง ครอบครัวละ 1 คน รวม 4 คน
 - ตัวแทนครอบครัวผู้รับผลกระทบวัดร้อยข้อ 1 คน (ใช้การสัมภาษณ์บุคคลที่อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์แทน เพราะผู้รับผลกระทบโดยตรง ไม่ทราบว่าย้ายไปอยู่ที่ไหน) ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 2 เป็นการสรุปข้อมูลแสดงระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับผลกระทบ โดยแสดงถึงระยะเวลาที่ประกอบกิจกรรมหรือระยะเวลาที่ได้รับผลกระทบจำนวน 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เกิดประโยชน์ ซึ่งมีระยะเวลาอยู่อาศัยในพื้นที่ต่างกันตั้งแต่ 5-51 ปี และมีระยะเวลาที่ได้รับผลกระทบอันเกิดจากการจัดการของโครงการฯ ต่างกันตั้งแต่ 1-10 ปี

ตารางที่ 1 กลุ่มประชากรตัวอย่างและอาชีพของผู้ที่ให้สัมภาษณ์

กลุ่มที่	กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	อาชีพ
1	ตัวแทนเจ้าหน้าที่โครงการฯ	2	รับราชการและลูกจ้างฯ
2	กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เกิดประโยชน์ 2.1 พระภิกษุสงฆ์วัดเจดีย์หลวง 2.2 เจ้าของกิจการ 2.3 ลูกจ้างกิจการโรงแรมและลูกจ้างโครงการฯ	1 5 3	นักบวช ค้าขายและงานบริการ ลูกจ้างชั่วคราวรายวัน ลูกจ้าง
3	กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหาวัดปราสาทคุ่ม- ชุมแสง และวัดร้อยข้อ	5	ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ไม่มีงานทำที่แน่นอน
	รวม	14	

2. กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหา มีระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานานกว่า 30 ปีขึ้นไปทุกครั้งเรือน และมีระยะเวลาที่ได้รับผลกระทบอยู่ในช่วง 5-6 ปี

ผลการศึกษาและบทวิเคราะห์ระยะเวลาอยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ ผู้ที่มีระยะเวลาอยู่ในพื้นที่น้อยที่สุด ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์วัดเจดีย์หลวง คือ 5 ปี ซึ่งถือว่าเป็นระยะเวลาที่นานพอที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลงจากการจัดการของโครงการฯ แม้ว่าไม่ใช้การดำเนินการในวัดเจดีย์หลวงก็ตาม ช่วงก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในวัดเจดีย์หลวง ก็เคยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ วัดพระธาตุผาเงา ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงเมืองเชียงแสนน้อย และห่างจากกำแพงเมืองเก่าเชียงแสนประมาณ 3 กิโลเมตร และอยู่ที่นั่นมานานประมาณ 10 ปี

เจ้าของกิจการร้านขายของที่ระลึก รถสามล้อเครื่อง รถสองแถว ลูกจ้างกิจการโรงแรม ลูกจ้างโครงการฯ และผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหา จากการศึกษาพบว่า ทุกคนเป็นคนท้องถิ่น มีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในเมืองเชียงแสน พูดภาษาท้องถิ่น มีวัฒนธรรมประเพณีแบบคนล้านนา นับถือพุทธศาสนา จะมีเพียงเจ้าของร้านอาหารที่เป็นคนอยู่นอกเขตกำแพงเมืองเชียงแสน แต่ก็อยู่

ตารางที่ 2 ระยะเวลาที่กลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ในพื้นที่และระยะเวลาที่ได้รับผลกระทบ

กลุ่มที่	กลุ่มตัวอย่าง	ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ (ปี)	ระยะเวลาที่ได้รับผลกระทบ (ปี)
1	กลุ่มได้รับผลกระทบที่เกิดประโยชน์		
	1. พระภิกษุสงฆ์วัดเจติยหลวง	5	5
	2. กลุ่มเจ้าของกิจการ		
	- ร้านขายของที่ระลึก	25	10
	- เกสเฮ้าส์	10	10
	- รถสามล้อ	32	8
	- รถสองแถว	51	7
	- ร้านอาหาร	26	6
	3. กลุ่มลูกจ้างกิจการโรงแรมและ ลูกจ้างโครงการฯ		
	- ลูกจ้างกิจการโรงแรม	27	1
- ช่างโยธา	30	8	
- คนชุดแต่งฉากถาง	27	10	
2	กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหา		
	1. ผู้รับผลกระทบวัดปราสาทคุ่ม- ชุมแสง		
	- คนที่ 1	32	6
	- คนที่ 2	33	6
	- คนที่ 3	42	6
	- คนที่ 4	39	6
2. ผู้รับผลกระทบวัดร้อยช่อ (ตัวแทน)	50	5	

หมู่บ้านใกล้เคียง เกิดและเติบโตที่นั่น จนกระทั่งต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่กับครอบครัวในเมือง เชียงแสน และอยู่มานานประมาณ 26 ปี นอกจากนี้ก็มีเจ้าของกิจการเกสเฮ้าส์ ซึ่งไม่ใช่คนท้องถิ่น เชียงแสน แต่ก็อยู่ในเขตอำเภอใกล้เคียง คืออำเภอแม่จัน โดยได้เข้ามาซื้อกิจการเกสเฮ้าส์ จากเจ้าของเดิม ซึ่งเป็นคนเชียงแสน และเริ่มเข้ามาดำเนินกิจการตั้งแต่ขณะนั้นจนถึงปัจจุบัน ประมาณ 10 ปี

ส่วนระยะเวลาในการประกอบกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากอยู่ในระหว่างช่วงเวลา 5-10 ปีทั้งสิ้น ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับการดำเนินการของโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน มีเพียงลูกจ้างของกิจการโรงแรมเท่านั้นที่มีระยะเวลาในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจค่อนข้างน้อย ประมาณปีกว่า ทั้งนี้เนื่องจากโรงแรมเพิ่งเปิดดำเนินการมาประมาณ 4-5 ปี และกลุ่มตัวอย่างรายนี้ก็เพิ่งจบการศึกษาประมาณ 2-3 ปี กลุ่มผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหานั้น ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มตัวอย่างคนที่ 1 ครอบครัวเคยอยู่เชียงแสนมาตั้งแต่รุ่นตา คือประมาณ 60 ปี คนที่ 2 อยู่มาตั้งแต่รุ่นพ่อ ประมาณ 55 ปี คนที่ 3 จำระยะเวลาที่แน่นอนไม่ได้ คิดว่าไม่น่าจะต่ำกว่า 50 ปี เพราะกลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์ก็อายุเกือบ 40 ปีแล้ว พ่อ แม่ ก็อาศัยอยู่ที่นี้ คนที่ 4 ก็อยู่มารุ่นของพ่อประมาณ 60 ปี คนที่ 5 ผู้รับผลกระทบวัดร้อยข้อ กล่าวว่าผู้รับผลกระทบโดยตรงคงอยู่ที่นี้ไม่ต่ำกว่า 50 ปี ผู้รับผลกระทบเหล่านี้ บางรายบรรพบุรุษอาศัยอยู่ตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากเป็นทหารและมีครอบครัวอยู่ที่นี้ โดยผู้รับผลกระทบกลุ่มนี้ จะมีระยะเวลาที่ได้รับผลกระทบใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 5-6 ปี เนื่องจากการรื้อถอนโยกย้ายในระหว่างปี พ.ศ. 2538-2539

4.1 การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ เชียงแสน โดยกรมศิลปากร

การสัมภาษณ์ตัวแทนเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ 2 ราย เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการของโครงการฯ และการชี้แจงรายละเอียดต่างๆ ของโครงการฯ เพิ่มเติม สังกัดสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ เกี่ยวกับที่มาของ

โครงการฯ จุดมุ่งหมายและวิธีดำเนินการฯ ของโครงการฯ (ดูภาคผนวก ข) ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การบริหารจัดการบุคลากรในสำนักงานโครงการฯ ประกอบด้วยนักโบราณคดี 4 รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าโครงการฯ ลูกจ้างประจำ 2 อัตรา และลูกจ้างกองทุนโบราณคดี 10 อัตรา

ในส่วนของสำนักงานโบราณคดี งานบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถานและภูมิทัศน์ ได้มีการจ้างงาน (ลูกจ้างชั่วคราวรายวัน) ตามระบบงาน 3 งานนี้ และตามงบประมาณที่ได้รับจัดสรรมาในแต่ละปี

งานอำนวยการ จะทำหน้าที่ประสานงานกับส่วนราชการในท้องถิ่น ควบคุมดูแลรักษา ถากถางกำจัดวัชพืช รักษาความสะอาดของโบราณสถาน บริการข้อมูลทางวิชาการ บริการมัคคุเทศก์ พิมพ์รายงาน ตรวจสอบจัดทำผังโบราณสถาน

งานโบราณคดี มีหน้าที่ในการขุดแต่งศึกษา ออกแบบบูรณะสำรวจตรวจสอบ จัดทำผังโบราณสถาน

งานบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์ มีหน้าที่บูรณะโบราณสถานและปรับปรุงภูมิทัศน์

การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (ม.ป.ป.) ปรับปรุงใหม่ ตลอดจนกฎกระทรวงระเบียบของกรมศิลปากรในการดำเนินการ จากการศึกษาพระราชบัญญัติ พบว่า การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นการจัดการโดยภาครัฐต่อแหล่งโบราณสถาน ให้อำนาจในการจัดการต่อเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรค่อนข้างสูง ดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติ หมวด 1 โบราณสถาน มาตรา 7 เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยบทบัญญัติ มาตรา 17 ทวิเพิ่มขึ้นโดย ข้อ 1 แห่งประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 ดังนี้ มาตรา 7 ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมาย ว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถาน

ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคาร ในพระราชบัญญัตินี้จะไม่ได้กล่าวถึงสิทธิของคนในชุมชนร่วมในกระบวนการจัดการใดๆ เลย

นอกจากนี้ การโยกย้ายข้าราชการที่ประจำอยู่ตามหน่วยงานของกรมศิลปากร ก็เป็นส่วนสร้างปัญหาในการดำเนินการทางหนึ่ง เช่นกรณีของการโยกย้ายข้าราชการที่ปฏิบัติงานช่วงการรื้อถอนโยกย้ายบ้านเรือนราษฎรในบริเวณวัดปราสาทคุ่ม-ชุมแสง (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) ผู้รับผลกระทบที่ประสบปัญหาขาดแคลนที่อยู่อาศัย ทางกรมศิลปากรประสานงานโดยการจะให้เข้าไปอาศัยอยู่ที่วัดร้างข้างสุสาน แต่การดำเนินการเรื่องนี่ยังไม่เสร็จสิ้น ต่อมาได้มีการย้ายข้าราชการชุดเดิมไป มีข้าราชการชุดใหม่เข้ามารับตำแหน่งงานแทน ทำให้เกิดปัญหาขาดการสานต่อนโยบายเดิม และไม่สามารถแก้ไขปัญหาของผู้รับผลกระทบเหล่านี้ได้

4.2 ผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของโครงการฯ

4.2.1 ด้านกายภาพ

4.2.2 ด้านเศรษฐกิจและสังคม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 14 ราย พบว่า การดำเนินการของโครงการฯ ก่อผลกระทบด้านกายภาพ ดังนี้

ผลกระทบด้านกายภาพที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

การขุดแต่ง บูรณะแหล่งศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่ทำให้แหล่งศิลปกรรมบางแห่งกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ และเป็นสถานที่เอื้อประโยชน์ต่อบุคคลในชุมชนตลอดจนบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าทำให้แหล่งศิลปกรรมเหล่านี้เข้ามาเป็นองค์ประกอบการดำรงชีวิตของชุมชน-สังคม ตามแนวความคิดอนุรักษ์ที่ต้องมีการประเมินค่าโบราณสถานของ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2528) อย่างกรณีของวัดเจติยหลวง ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญยิ่งมาตั้งแต่อดีต เป็นวัดที่พระเจ้าแสนภูทรงสร้างขึ้น พร้อมกับที่ได้สร้างองค์พระธาตุเจติยหลวง ถือว่าเป็นศิลปกรรมที่ใหญ่และสูงที่สุดในเมืองเชียงใหม่ มีความสำคัญและเป็นวัดที่คนในท้องถิ่นเคารพสักการะมาตั้งแต่ครั้งอดีต

แม้ปัจจุบัน วัดเจดีย์หลวงก็ยังคงความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางให้พุทธศาสนิกชนในเขตกำแพงเมืองเก่าเข้ามาปฏิบัติศาสนพิธีโดยตลอดทั้งปี เช่น การสวดมนต์ ฟังธรรมะ งานทำบุญ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานประเพณีลอยกระทงแบบล้านนา (ขี้เป็ง) งานทำบุญสงกรานต์ (หรือวันปีใหม่เมือง) เป็นต้น นอกจากนี้โบราณสถานเหล่านี้ยังเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น คนลาว คนพม่า ซึ่งนับถือพุทธศาสนาอีกด้วย

นับว่าเป็นการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับโบราณสถาน แบบที่นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในเชิงธุรกิจ แต่ในระยะหลังก็มีผลทางด้านธุรกิจการท่องเที่ยวตามมาด้วย และจากแนวคิดการให้คุณค่าโบราณสถานของ อนุวิทย์ เจริญสกุล (2528) ในประเด็นเกี่ยวกับการพิจารณาประโยชน์หน้าที่ทางสังคมของโบราณสถานว่าเป็นการพิจารณาประโยชน์ที่จะได้รับทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นส่วนรวม โดยแบ่งโบราณสถานออกเป็นโบราณสถานร้าง และโบราณสถานที่ยังดำรงประโยชน์ในปัจจุบัน ทำให้พบว่า การบูรณะอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมภายในเมืองเชียงใหม่ มีความสอดคล้องกับประเด็นแนวคิดนี้อย่างยิ่ง เพราะศิลปกรรมหลายแห่งในเมืองเชียงใหม่ทั้งที่เป็นแหล่งศิลปกรรมร้าง และแหล่งศิลปกรรมที่ยังดำรงประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งมักจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ไปด้วย เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดพระเจ้าล้านทอง วัดปงสนุก และวัดผ้าขาวบ้าน โดยวัดทั้ง 4 วัดนี้เป็นวัดที่คนในชุมชนจะใช้เป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจเป็นประจำ นอกจากนี้ในวัดเหล่านี้ยังมีศิลปวัตถุที่ถูกเก็บรักษาไว้ โดยการดูแลของพระภิกษุอีกจำนวนหนึ่งที่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่มีความสนใจทางด้านศิลปวัตถุ มักจะแวะเข้ามาเยี่ยมชมเสมอ

ชุมชนในภาพรวมจะมีความพึงพอใจ ต่อการจัดการขุดแต่งบูรณะและอนุรักษ์ของโครงการฯ ที่ทำให้สภาพแวดล้อมสวยงาม สะอาดและแหล่งศิลปกรรมได้รับการดูแล นอกจากนี้สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของเมืองเชียงใหม่ ที่ตั้งอยู่ในสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มคล้ายแอ่งขนาดใหญ่ มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางทิศตะวันออกของเมือง มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดนโดยธรรมชาติกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้น มีแหล่งศิลปกรรมหลายแห่งที่ตั้งอยู่ติดกับตลิ่งชายฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่ วัดคูคำ วัดเชียงน้อยต้นลานจากการเข้ามาจัดการของโครงการฯ ประกอบกับการสร้างเขื่อนกันตลิ่งพังของหน่วยงานราชการ

อื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นส่วนที่ช่วยเสริมซึ่งกันและกันในการช่วยป้องกันการกัดเซาะของน้ำ อันอาจจะส่งผลกระทบต่อแหล่งศิลปกรรมบางแห่งได้ และเป็นการสร้างให้เมืองเชียงใหม่มีสภาพภูมิทัศน์ที่งดงาม ทำให้เห็นภาพของแหล่งศิลปกรรมเคียงคู่กับสภาพธรรมชาติของบรรยากาศริมฝั่งแม่น้ำโขง จากความภาคภูมิใจที่มีอยู่ของชุมชน ที่ต้องการเห็นภาพของเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ที่เสร็จสมบูรณ์ ทำให้ทราบว่า ชุมชนก็ให้ความสนใจและอาจใช้เป็นประเด็นในการจูงใจให้เกิดจิตสำนึกที่ดี ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและตัวศิลปกรรมได้ในอนาคต

ในด้านการอนุรักษ์ไม้พื้นเมืองดั้งเดิม คือไม้สัก ให้อยู่เคียงคู่กับศิลปกรรม เพื่อความร่มรื่นและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ ทำให้ทราบว่า การจัดการด้านสภาพแวดล้อมถูกจัดการมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าแสนภู เมื่อครั้งที่ทรงสร้างวัดป่าสัก เมื่อสร้างวัดเสร็จก็ได้ปลูกต้นสักประมาณ 100 ต้นล้อมรอบพระอาราม (กรมศิลปากร, 2516) นอกจากนี้ไม้สักยังขึ้นอยู่ทั่วไปตามแหล่งศิลปกรรมของเมืองเชียงใหม่ เช่น ในบริเวณวัดเจดีย์หลวง ตามแนวกำแพงเมือง แต่ก็อาจจะมีผลต่อตัวศิลปกรรม เพราะราก กิ่ง ใบย่อมทำให้ศิลปกรรมผุกร่อนเร็วขึ้น

ในแหล่งศิลปกรรมวัดปราสาทคุ่ม-ชุมแสง เมื่อกรมศิลปากรเข้าไปบูรณะแล้ว ทำให้เกิดผลกระทบที่ต่อชุมชน กล่าวคือ ทำให้ปัญหาขยะ น้ำเสีย และกลิ่นเหม็นหมดไป ชุมชนได้ให้ข้อเสนอว่า ในการดำเนินการใดๆ ควรมีการติดตามผลเป็นระยะ เพราะปัจจุบันรอบองค์เจดีย์ของวัดมีน้ำขัง เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ลุ่มซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อทรวดตัวของศิลปกรรมได้ นอกจากนี้ยังมีผลกระทบในด้านที่ดีคือ ทำให้ลดความแออัดของชุมชนลง

ในการขุดแต่ง บูรณะแหล่งศิลปกรรม มักมีผลต่อการปรับปรุงการคมนาคมภายในชุมชนนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นด้วย แต่ก็มีกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย กล่าวว่าไม่น่าจะใช้ เพราะเทศบาลมีหน้าที่ต้องดำเนินการในด้านนี้อยู่แล้ว

การจัดการโครงการฯ ในภาพรวมทางด้านกายภาพ จากการศึกษาทำให้พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ในชุมชน ไม่ได้ดำรงชีวิตและประกอบอาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการของโครงการฯ โดยตรง แต่คนในชุมชนรู้จักโครงการฯ และเห็นว่ามีการจัดการสภาพแวดล้อมทางกายภาพได้ดี ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้รับผลกระทบทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านที่เกิดประโยชน์และเป็นปัญหา จำนวนประมาณร้อยละ 12 ของคนในชุมชนทั้งหมดมีความพึงพอใจ และเห็นว่ามีส่วนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ

ต่อชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ปันดดา จำเริญญ (2527) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ผลกระทบของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านเมืองเก่า ว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพอย่างชัดเจน ต่อชุมชนบ้านเมืองเก่า

ผลกระทบด้านกายภาพที่เป็นปัญหาต่อชุมชน

ด้านการจัดการสภาพภูมิทัศน์ศิลปกรรมและตัวศิลปกรรมตามแหล่งชุมชน และการจัดทำแผนป้ายในบริเวณแหล่งศิลปกรรม ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความสำคัญและประวัติความเป็นมา บางแห่งก็มีเรียบร้อยแล้ว บางแห่งก็ชำรุดหล่นหาย และพบว่า ในการดำเนินการของกรมศิลปากรในเรื่องนี้ ซึ่งก็มีการจัดทำแผนป้ายตามแผนงานโครงการฯ ประจำปีที่ได้รับอนุมัติงบประมาณมาโดยตลอด นอกจากนำไปติดตั้งตามแหล่งศิลปกรรมแล้ว ต้องมีการดูแลอย่างสม่ำเสมอ มีการติดตามผล และบูรณะซ่อมแซม แหล่งศิลปกรรมที่ถูกอนุรักษ์อย่างดี แต่ไม่ทราบประวัติความเป็นมาก็ไม่ก่อประโยชน์อันใดต่อการท่องเที่ยว และการเรียนรู้ของมนุษย์

เชียงใหม่ถูกจัดการในลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ การดูแลแหล่งศิลปกรรม ควรดูแลให้ทั่วถึง และเสมอภาคกันทั้งแหล่งที่อยู่ติดถนนสายหลัก และตรอกซอย เพราะศิลปกรรมแต่ละแห่งคือภาพรวมของเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ดังเช่นในกรณีของวัดพระยืน วัดพระบาท วัดมุงเมือง จะมีการดูแลเอาใจใส่อย่างดี แต่แหล่งศิลปกรรมบางแห่ง เช่นวัดปราสาทคุ่ม-ชุมแสง ขณะนี้ขาดการดูแลเท่าที่ควร มีหญ้าขึ้นรกในบริเวณโบราณสถาน และน้ำที่ขังอยู่ในบริเวณรอบ ๆ องค์กรเจดีย์

การขุดแต่งบูรณะแหล่งศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งโบราณสถานร้างของโครงการฯ ส่วนมากไม่ได้มีผลต่อการท่องเที่ยวมากเท่าที่ควร จะมีเพียงนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่มีความสนใจทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นพิเศษเท่านั้น และจากการศึกษาก็ทำให้ทราบว่า ในส่วนของนักท่องเที่ยวที่พักโรงแรมในเขตเมืองเชียงใหม่นั้น ก็มีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่ให้ความสนใจอยู่บ้าง แต่นักท่องเที่ยวโดยทั่วไปจะไม่ให้ความสนใจ ทั้งนี้เนื่องจากแหล่งศิลปกรรมเหล่านี้มีบริเวณที่คับแคบ เพียงขับรถผ่านหรือแวะเพียงชั่วคราวก็ชมได้ทั่วแล้ว นอกจากนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสำคัญและความมีชื่อเสียงของแหล่งศิลปกรรมด้วย เพราะนักท่องเที่ยวจะนิยมหรือเจาะจงไปยังสถานที่บางแห่งเท่านั้น เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดป่าสัก วัดพระธาตุดอยจอมกิตติ และวัดพระธาตุผาเงา เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่จะนิยมไปท่องเที่ยวตามวัดที่

มีพระภิกษุอยู่ประจำวัด เนื่องจากไปทำบุญตามคติความเชื่อทางศาสนาประกอบกันด้วย แห่ล่ง ศิลปกรรมที่อยู่ติดกับถนนสายเสียบแม่น้ำโขง มีผู้คนพลุกพล่าน เนื่องจากเป็นท่าจอดเรือสินค้า โดยทั่วไป โดยเฉพาะจากสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้พบว่า คนงานรับจ้างแบกของจำนวนวัน ละประมาณ 100-200 คน ที่มาคอยแบกของ มักพักอยู่ในบริเวณวัดผ้าขาวป่าน หรือวัดสังฆา แก้วดอนตัน ทำให้เกิดปัญหาความสกปรก เนื่องจากห้องน้ำไม่เพียงพอ ก่อให้เกิดกลิ่นเหม็น จากของเสียในบริเวณชอยข้างวัด เกิดมลพิษทางเสียง เนื่องจากมีเสียงดังจากยวดยานพาหนะ ขัดแย้งต่อบรรยากาศของการเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และส่งผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักผ่อน

กรมศิลปากร ควรประสานงานกับเทศบาลในการแก้ไขปัญหาของแหล่งโบราณสถาน บางแห่ง เช่น กรณีของวัดสังฆาแก้วดอนตัน กับปัญหาที่เกิดขึ้น บางที่ชุมชนได้รับผลกระทบต่าง กันก็ทำให้มีมุมมองที่ต่างกัน เจ้าของเอสเข้าส้ออาจชอบบรรยากาศที่เงียบ เพื่อเป็นการจูงใจลูกค้า ของกิจการ ในขณะที่กรรมกรที่มารับจ้างที่ทำเรือ คงต้องการให้อยู่ในสภาพปัจจุบัน ควรมีการศึกษาหาแนวทางแก้ไขให้ดีกว่าแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ

การขุดแต่ง บำรุง และการอนุรักษ์ขึ้นมาใหม่ ทำให้มีผลต่อรูปแบบของศิลปกรรม ดั้งเดิม เพราะเกิดการพังทลายมาเนิ่นนานแล้ว การซ่อมแซมหรือบูรณะขึ้นมาใหม่ ควรมีการศึกษาหลักฐานทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ให้ดี เพราะแหล่งโบราณคดีเป็นแหล่งข้อมูล ทางประวัติศาสตร์ต้องใช้หลักการโบราณคดีเป็นเบื้องต้นในการศึกษารวบรวมข้อมูล และจึงจะ จัดการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวควรเป็นเพียงผลพลอยได้ที่เกิดจาก การศึกษามากกว่าที่จะจัดการอนุรักษ์โดยไม่ได้ศึกษาให้ดีเสียก่อน ในพื้นที่ภายในเขตกำแพง เมืองเก่าเชียงแสน 2.26 ตารางกิโลเมตร มีแหล่งศิลปกรรมหรือโบราณสถานเท่าที่ปรากฏให้ เห็นเป็นตัวศิลปกรรมตามหลักฐานที่บันทึกไว้ถึง 76 แห่ง ยังไม่ได้นับรวมหลักฐานส่วนที่อยู่ใต้ ดินที่ไม่ได้ปรากฏให้เห็น ในการดำเนินการขุดตรวจ และขุดค้นทางด้านโบราณคดี ภายในเขต กำแพงเมืองเก่านี้ มีหลุมขุดค้นเพียง 20 หลุม หลุมละ 3 x 3 เมตร คิดเป็นพื้นที่ของการขุดค้น เพียง 180 ตารางเมตร ซึ่งยังนับว่าน้อยมาก หากจะเปรียบเทียบกับพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมือง ทั้งหมด (หน่วยศิลปากรที่ 4, 2538, ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข) จากการศึกษาพบว่า กลุ่ม ตัวอย่างบางคนต้องการเพียงให้ดูแลรักษาความสะอาดหรือกำจัดวัชพืชเท่านั้น

จากผลกระทบข้อนี้ สามารถวิเคราะห์ถึงแนวโน้มของชุมชนที่มีมุมมองของตนเอง มีความรู้ความรักศิลปกรรมท้องถิ่น และเห็นคุณค่าความสำคัญของหลักฐานทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ เพราะคุณค่าไม่ได้อยู่ที่รูปแบบและความสวยงามเพียงประการเดียว หากการ

ศึกษาหลักฐานไม่มากพอแล้วบูรณะขึ้นมา โอกาสที่จะเกิดความสับสนทางด้านประวัติศาสตร์ก็มีเช่นกัน

การจัดระเบียบชุมชนทำให้คนในชุมชนเกิดปัญหาการไร้ที่อยู่อาศัยของตนเอง จากการรื้อถอนโยกย้ายออกจากแหล่งศิลปกรรมบางแห่ง ปัจจุบันต้องไปขอลูกบ้านอยู่ในบริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นของญาติพี่น้อง

กลุ่มคนในชุมชนที่ประสบปัญหาการไร้ที่อยู่อาศัยของตนเอง จากการรื้อถอนโยกย้ายหากมองในภาพรวมของจำนวนประชากรที่ได้รับผลกระทบนับว่าเป็นจำนวนน้อยมาก แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเหล่านี้ มีผลกระทบไปถึงคุณภาพชีวิตด้านอื่นด้วย เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องไปถึงปัญหาด้านอื่น จากการศึกษาพบว่า ในระหว่างการดำเนินการให้รื้อถอนโยกย้ายในปี พ.ศ. 2538 นั้น ทางกรมศิลปากรร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องมีแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาผู้รับผลกระทบที่ไร้ที่อยู่อาศัยเหล่านี้ให้ไปอยู่ยังวัดร้างข้างสุสานนอกเขตกำแพงเมือง แต่ระยะที่ให้ย้ายไปอยู่ในช่วงฤดูฝน ผู้รับผลกระทบไม่สามารถโยกย้ายออกไปอยู่ได้เนื่องจากสภาพของพื้นที่ไม่เอื้ออำนวย มีขยะจำนวนมากและพื้นที่แฉะมีน้ำขัง ต้องทำการถมดินจึงจะสามารถปลูกสร้างที่อยู่อาศัยได้ ผู้รับผลกระทบจึงรอให้หมดช่วงฤดูฝนก่อนจึงจะเข้าทำการปรับพื้นที่ แต่ปรากฏว่าพอหมดช่วงฤดูฝน ทางกรมศิลปากรก็แจ้งว่าไม่สามารถจะให้เข้าไปอยู่อาศัยได้ เนื่องจากหมดเวลาในการโยกย้ายแล้ว จากปัญหานี้ผู้รับผลกระทบกล่าวว่า เป็นปัญหาจากขั้นตอนของการเขียนแบบแปลนของพื้นที่ไม่ละเอียดเท่าที่ควรว่า ลักษณะของพื้นที่เป็นเช่นไร ประกอบกับการโยกย้ายข้าราชการของกรมศิลปากรชุดเดิมมาเป็นชุดใหม่ เจ้าหน้าที่คนใหม่ไม่ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนในเรื่องนี้ ปัญหานี้จึงไม่ถูกแก้ไข

การจัดการระเบียบชุมชนในแหล่งศิลปกรรมบางแห่ง ก่อผลกระทบในด้านที่อยู่อาศัยแก่คนบางกลุ่ม สภาพความคับแคบของที่อยู่อาศัย ความคับแคบของแหล่งประกอบอาชีพ เป็นผลกระทบที่เกิดกับครอบครัวที่อาศัยอยู่บริเวณหลังตลาดสด 2 ครอบครัว ซึ่งรื้อถอนโยกย้ายอยู่ในที่ของตนเอง ใกล้เคียงที่อยู่อาศัยเดิม มีเอกสารสิทธิ์เรียบร้อยแล้ว แต่พื้นที่คับแคบมาก ครอบครัวที่ 1 ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่วนครอบครัวที่ 2 ใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเท่านั้น เพราะบริเวณคับแคบจนไม่สามารถอยู่อาศัยได้ ต้องอพยพออกไปอยู่ที่บ้านพักอาศัยในหมู่บ้านจอมกิตติ สภาพความแออัดที่เกิดขึ้นทำให้เกิดความอึดอัด แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่ออาชีพและรายได้ ทำให้ 2 ครอบครัวนี้ ไม่เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเหมือนครอบครัวที่อพยพไปอยู่นอกเขตกำแพงเมือง

ในการจัดระเบียบชุมชน ตามแหล่งศิลปกรรมบางแห่ง มีความล่าช้าในการดำเนินการ จากการศึกษาพบว่า ในการสร้างร้านขายของที่ระลึกในบริเวณวัดเจดีย์หลวง ซึ่งทางวัดจะเป็นผู้ดำเนินการจัดสร้างเอง โดยขอให้ทางกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบร้านดังกล่าวให้ ทั้งนี้เพื่อความสวยงามกลมกลืนกับแหล่งศิลปกรรม ได้ทำการร้องขอไปยังสำนักงานโครงการฯ แล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 จนปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ได้ดำเนินการใดๆ และทางกรมศิลปากรเองก็ไม่ได้แจ้งถึงสาเหตุของความล่าช้าให้ชุมชนทราบ น่าจะมีการชี้แจงเหตุผลเรื่องนี้กับชุมชน ปัจจุบันทางวัดได้สร้างร้านขายของที่ระลึกแบบชั่วคราว อยู่ส่วนหน้าขององค์พระธาตุเจดีย์หลวง

ด้านสาธารณูปโภคและการคมนาคมภายในชุมชน ในการดำเนินการระหว่างหน่วยงาน ขาดการประสานงานที่ดี เกิดความล่าช้าเสียเวลาเสียงบประมาณ ดังเช่นในกรณีของการขยายพื้นที่ถนนของเทศบาล ที่รुकเข้าไปในแหล่งศิลปกรรม บริเวณวัดมุงเมือง ซึ่งในที่สุดแล้วทางเทศบาล ก็จำเป็นต้องรื้อถอน จะพบว่าปัญหาการขาดการประสานงานที่ดี ก็จะเป็นสาเหตุของการดำเนินการต่าง ๆ ระหว่างหน่วยงานเสมอ

การคมนาคมที่ไม่สะดวก ขาดแคลนสาธารณูปโภค ในบริเวณที่จำเป็นจะต้องไปอาศัยอยู่ในที่แห่งใหม่ สำหรับผู้ที่ถูกรื้อถอนโยกย้าย ออกไปอยู่ในบริเวณหมู่บ้านจอมกิตติ จากการศึกษาพบว่า สภาพถนนระหว่างหมู่บ้านเข้ามายังตัวอำเภอเชียงแสนนั้น เป็นถนนที่มีหลุมบ่อมาก ถนนสายที่ผ่านที่ฟักอาศัย ก็เป็นถนนดินลูกรัง มีหลุมและบ่อโคลน ในช่วงฤดูแล้งก็จะมีปัญหาการขาดแคลนน้ำ

ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

โครงการฯ ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านอาชีพและรายได้ เพราะโครงการฯ มีส่วนในการทำให้เมืองเชียงแสนเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม นอกจากนั้นการเป็นอำเภอที่มีการค้าขายชายแดนระหว่างประเทศ เพราะมีที่ตั้งที่เหมาะสม ตลอดจนการมีสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงามริมฝั่งแม่น้ำโขง และการเป็นเมืองท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่มีชื่อเสียงรู้จักไปทั่วโลกเช่น สามเหลี่ยมทองคำ จึงช่วยเสริมเมืองเชียงแสนให้เป็นเมืองที่มีเอกลักษณ์ทางการท่องเที่ยว

ในส่วนที่เกี่ยวกับการเป็นเมืองท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์นั้น สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญด้านนี้ได้แก่ วัดป่าสัก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงแสน วัดเจดีย์หลวง เป็นต้น จากสถิติ

จำนวนนักท่องเที่ยวของสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคเหนือ เขต 2 อ้างในหน่วย ศิลปาครที่ 4 (2538) กล่าวถึงสถิตินักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมวัดป่าสัก ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2537 ว่ามีประมาณ 7,000-8,000 คนในแต่ละปี ส่วนนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ถึงปี พ.ศ. 2537 มีจำนวน 25,106 คน 23,103 คน และ 26,885 คน ตามลำดับ

นอกจากนี้นักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมวัดเจดีย์หลวง แม้จะไม่ได้ทำการบันทึกสถิติไว้ แต่จากการศึกษาทำให้ทราบว่า นักท่องเที่ยวที่แวะชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ ส่วนมากจะแวะชมวัดเจดีย์หลวงด้วย เนื่องจากอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ทำให้วัดเกิดรายได้จากตู้รับเงินบริจาคที่ตั้งอยู่ในพระวิหาร และตู้รับบริจาคหน้าห้องน้ำที่สร้างไว้บริการนักท่องเที่ยว รวมทั้งรายได้จากค่าเช่าร้านขายของที่ระลึกด้วย โครงการฯ มีส่วนทำให้คนท้องถิ่นเข้ามาเช่าที่วัด เพื่อขายของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวซึ่งเคยมีอยู่จำนวน 9 ร้าน โดยให้เช่าในราคา 130 บาทต่อเดือน ต่อตารางเมตร กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าโครงการฯ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการประกอบอาชีพขายของที่ระลึกในวัดเจดีย์หลวง แม้ว่าปัจจุบันการขายของที่ระลึกขายไม่ค่อยดี เลยมีการปิดกิจการไปเหลืออยู่เพียง 2 ร้าน แต่ทุกร้านก็ยังคงจ่ายค่าเช่าให้กับทางวัดอยู่เนื่องจากต้องการจองที่ไว้ขายของในช่วงฤดูการท่องเที่ยว ระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนเมษายน สาเหตุหนึ่งของการขายของที่ระลึกต่างๆ ไม่ค่อยดีนั้นเนื่องจากนักท่องเที่ยวมักซื้อของมาจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นก่อนนี้แล้ว เช่น ที่แม่สาย สามเหลี่ยมทองคำ เป็นต้น รายได้โดยประมาณวันละ 100-400 บาท แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูหนาวถึงเดือนเมษายน รายได้ก็จะเพิ่มขึ้น ขายได้ถึงประมาณวันละ 500-2,000 บาท

ในการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการให้บริการที่พัก (เกสเฮ้าส์) นั้น การดำเนินการของโครงการฯ มีส่วนในการประกอบอาชีพอย่างยิ่ง เพราะธุรกิจเกสเฮ้าส์ก็คือธุรกิจบริการนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักที่นี้ส่วนใหญ่ก็เป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีความชื่นชอบในโบราณสถาน หรือศิลปกรรมต่างๆ อยู่แล้ว เพราะถ้าไม่ชอบศิลปกรรมก็มักจะเลือกพักที่สามเหลี่ยมทองคำมากกว่า จะมีการใช้บริการของรถสามล้อเครื่องในการเที่ยวชมโบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตตัวเมืองและบริเวณใกล้เคียง ในอัตราค่าโดยสารคนละ 10 บาท และยังมีนักท่องเที่ยวอีกประมาณร้อยละ 50 ต้องการมาชมทิวทัศน์ที่สวยงามของแม่น้ำโขง และบรรยากาศริมฝั่งแม่น้ำโขง นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้แม้ไม่ได้ตั้งใจมาชมศิลปกรรม แต่ก็มักจะแวะเยี่ยมชมแหล่งศิลปกรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดป่าสัก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่

เป็นต้น สำหรับรายได้ของกิจการมาจากค่าเช่าห้อง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างให้สัมภาษณ์ถึงกิจการว่า มีห้องให้เช่าจำนวน 12 ห้อง อัตราราคาค่าที่พักห้องละ 150 บาทต่อคืน ซึ่งเจ้าของกิจการในปัจจุบันนี้ ได้เข้ามาซื้อกิจการต่อจากเจ้าของเดิม เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ในช่วงระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนเมษายน จะเป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเช่าห้องพักจนเต็มหรือเกือบเต็ม แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูฝนจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักน้อย

อาชีพขับรถสามล้อเครื่องและขับรถสองแถว พบว่าโครงการฯมีส่วนต่อการประกอบอาชีพอยู่บ้าง เพราะบางครั้งจะมีนักท่องเที่ยวเช่าเหมารถสามล้อเครื่องให้นำชมรอบเมืองเชียงใหม่ ตามแหล่งศิลปกรรมต่างๆ แต่ก็ไม่ได้มีทุกวัน เพราะส่วนหนึ่งนั้นก็ใช้สำหรับบริการคนในท้องถิ่นด้วย และจากการสัมภาษณ์เจ้าของรถสองแถวในเขตเมืองเชียงใหม่ก็พบว่า การดำเนินการของโครงการฯ มีส่วนที่ก่อให้เกิดผลดีต่ออาชีพอยู่บ้าง เพราะรถสองแถวเป็นรถที่วิ่งอยู่ระหว่างตัวเมืองเชียงใหม่ ไปสามเหลี่ยมทองคำ และอำเภอแม่สาย ซึ่งจัดได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักที่บรรดานักท่องเที่ยวจะต้องไปเที่ยวกัน ถ้าเป็นเมื่อประมาณหลายปีก่อน จะมีนักท่องเที่ยวใช้บริการมากพอสมควร แต่ปัจจุบันบรรดานักท่องเที่ยวโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวไทยมักจะเดินทางมากับบริการของรถทัวร์ท่องเที่ยว และจะส่งนักท่องเที่ยวลงยังจุดท่องเที่ยวเลย ทำให้รถสองแถวขาดรายได้ในส่วนนี้ไป แต่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศซึ่งมากันแบบกลุ่มและพักอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ก็มักจะใช้บริการรถสองแถวอยู่บ้างในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง เช่นที่สามเหลี่ยมทองคำหรืออำเภอแม่สาย เป็นต้น ในระยะนี้ซึ่งเป็นฤดูฝนจำนวนนักท่องเที่ยวจะน้อย

สำหรับรายได้โดยเฉลี่ยของอัตราค่าโดยสารจากเชียงใหม่ไปสามเหลี่ยมทองคำ คนละ 10 บาท จากเชียงใหม่ไปอำเภอแม่สาย คนละ 30 บาท ปัจจุบันนี้รายได้ที่ได้น้อยมากแทบจะไม่พอใช้ มีรายได้เฉลี่ยต่อวันตลอดปี ประมาณวันละ 100-200 บาท รวมทั้งค่าน้ำมันด้วย แต่ก็ มีบางวันถ้ามีคนเช่าเหมาลาก็มักจะมีรายได้มากกว่าปกติ ราคาค่าเช่าเหมา 300 บาท ต่อระยะเวลา 2-3 ชั่วโมง และส่วนมากผู้ที่มีอาชีพขับรถสองแถวมักจะมีอาชีพหลักรองรับอยู่แล้ว ตัวผู้ให้สัมภาษณ์ก็มีอาชีพหลักคือ การทำสวนผลไม้ จากผลการศึกษาพบว่า โครงการฯ มีส่วนในการประกอบอาชีพ แต่รายได้ที่เกิดขึ้นนั้นค่อนข้างน้อยมาก ทำให้ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ ต้องมีอาชีพหลักรองรับ

กิจการร้านอาหาร พบว่า โครงการฯ มีส่วนต่อการประกอบอาชีพอย่างยิ่ง เพราะลูกค้าของร้านมีทั้งคนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวทั่วไป มีรายได้โดยเฉลี่ยต่อวัน คิดหักต้นทุนออกไปแล้ว จะเหลือกำไรประมาณวันละ 300-400 บาท แต่ช่วงฤดูฝนค่อนข้างจะเจ็บบ้าง เนื่องจากไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยว แต่ถ้าอยู่ในช่วงของฤดูหนาวจนกระทั่งถึงเดือนเมษายนจะขายได้ดีมาก และมีความพึงพอใจต่อรายได้ที่ได้รับ เพราะทำเป็นรายได้เสริมของครอบครัว นอกจากนี้แรงงานและคนเสิร์ฟอาหารก็ไม่ต้องว่าจ้าง เพราะคนในครอบครัวช่วยกัน รายได้หลักมาจากการรับราชการของหัวหน้าครอบครัว

ส่วนการดำเนินการของกิจการโรงแรม ที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อบริการนักท่องเที่ยว กิจการดำเนินไปด้วยดี ทำให้เป็นหลักประกันว่าคนในชุมชนเมืองเชียงใหม่ส่วนหนึ่งจะมีงานทำ มีอาชีพ และมีรายได้ เพราะพนักงานในโรงแรมจำนวนประมาณ 25 คนเป็นคนเชียงใหม่ นอกจากนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ยังกล่าวว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีความชื่นชมต่อความเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ของเมืองอย่างยิ่ง บางครั้งจะมีการว่าจ้างเช่าเหมารถให้พาชม แหล่งศิลปกรรมทั้งภายในเมืองเชียงใหม่และบริเวณใกล้เคียงอยู่เสมอ ตัวผู้ให้สัมภาษณ์ก็ทำงานเป็นพนักงานโรงแรมมาเป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปีเศษ ในอัตรารายได้ต่อเดือน 7,000 กว่าบาท ซึ่งก็มีความพึงพอใจและคิดว่ารายได้ขนาดนี้ก็เพียงพอต่อการดำรงชีวิตแล้ว เพราะค่าครองชีพไม่สูงนัก มีที่อยู่อาศัยไม่ต้องเช่า ทำงานใกล้บ้าน ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ทำงานสัปดาห์ละ 6 วัน หยุด 1 วัน โดยพนักงานจะสลับวันหยุดกัน เนื่องจากเป็นงานบริการที่มีแขกทุกวัน และในกิจการบริการที่ใช้เงินลงทุนสูง มักเป็นของคนต่างถิ่นเข้ามาดำเนินการทั้งสิ้น คนในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นลูกจ้างของกิจการเหล่านี้ก็อีกที่หนึ่ง

จากการดำเนินการของโครงการฯ ในความคิดเห็นของผู้ที่เป็นลูกจ้างชั่วคราวรายวัน ตำแหน่งช่างโยธาฯ ซึ่งได้ทำงานร่วมกับโครงการฯ มาเป็นเวลา 8 ปี ก็มีความพึงพอใจต่องานที่ทำ โดยมีรายได้วันละ 225.20 บาท ซึ่งตัวผู้ให้สัมภาษณ์ก็มีความพึงพอใจต่อรายได้ที่ได้รับนี้ แม้เงินค่าจ้างจะออกช้าบ้าง แต่ไม่ค่อยเดือดร้อนเพราะไม่มีครอบครัว

การดำเนินการของโครงการฯ ในความคิดเห็นของลูกจ้างชั่วคราวรายวัน ชุดแต่งถากถาง ซึ่งได้ทำงานร่วมกับโครงการฯ มาประมาณ 10 ปี เดิมมีความพึงพอใจต่อรายได้ที่ได้รับ แต่ปัจจุบันไม่พึงพอใจ เพราะเงินของโครงการฯ ออกช้ามาก ขณะให้สัมภาษณ์นี้ก็ไม่ได้รับมาเป็นเวลาหลายเดือนแล้ว ค่าจ้างที่ได้รับในอัตราวันละ 165 บาทไม่ค่อยพอใช้ในครอบครัว ซึ่งมีภาระในการเลี้ยงดูบุตร ครอบครัวต้องทำอาชีพทางเกษตรกรรมควบคู่ไปด้วย คือการทำไร่ยาสูบ

จากการศึกษาทำให้พบว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อลูกจ้างชั่วคราวรายวันของโครงการฯ ซึ่งแต่เดิมมีความพึงพอใจทั้ง 2 ราย แต่ปัจจุบันอีก 1 รายไม่มีความพึงพอใจเนื่องจากเกิดผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจในครอบครัว จากสาเหตุที่เงินค่าจ้างออกช้า แต่มีภาระในการเลี้ยงดูครอบครัว

การดำเนินการของโครงการฯ ยังช่วยลดปัญหาการว่างงานของคนในชุมชนได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีโอกาสทำงานกับโครงการฯ ส่วนมากเป็นคนในท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า ประมาณ 60 กว่าคน ไม่สามารถให้ข้อมูลเป็นรายละเอียดของจำนวนบุคคลในชุมชนที่ทำงานกับโครงการฯ ได้ เนื่องจากงบประมาณที่ได้รับมาในแต่ละปีนั้น ได้รับจัดสรรมาแตกต่างกัน และลักษณะการจ้างงานก็มีหลายประเภท นอกจากนี้ก็มีลูกจ้างรับเหมางานแต่ละประเภท คืองานอำนวยการ งานโบราณคดี งานบูรณะเสริมความมั่นคง และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางประเภท เช่น กิจการโรงแรมก็ได้มีการว่าจ้างแรงงานท้องถิ่นเช่นกัน ถึงแม้ว่าจะมีจำนวนค่อนข้างน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรโดยรวมของชุมชน ธุรกิจบริการบางอย่างที่มีรายได้ค่อนข้างดีและแน่นอน เช่น ธุรกิจโรงแรม หรือเกสเฮ้าส์ เป็นธุรกิจที่ใช้เงินลงทุนค่อนข้างสูง ส่วนมากจะเป็นของคนต่างถิ่นและคนในท้องถิ่นใกล้เคียง คนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากอาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนค่อนข้างต่ำ เช่น อาชีพขับรถสองแถว ขับรถสามล้อเครื่อง และอาชีพทำร้านอาหารขนาดเล็ก

ในการศึกษาครั้งนี้ มีผลงานการวิจัยของ ศิริวรรณ ทาปัญญา (2539) เรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถาน กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีถิ่นพำนักใกล้เคียงแหล่งโบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” ในประเด็นเกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถานว่ามีผลต่อการดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งปรากฏว่ามีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยนี้ ในประเด็นเดียวกัน เพราะเมื่อโครงการฯ เข้ามาดำเนินการขุดแต่งบูรณะอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมแล้ว ทำให้แหล่งศิลปกรรมหลายแห่งเป็นแหล่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว

ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นปัญหาต่อชุมชน

โครงการฯ มีส่วนในการสร้างปัญหาทางด้านอาชีพและรายได้ ต่อกลุ่มผู้รับผลกระทบที่ต้องถูกรื้อถอน โยกย้ายที่อยู่อาศัย บางครอบครัวที่โยกย้ายเข้าไปอยู่ในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ของตนเองแล้ว ซึ่งอยู่ใกล้เคียงสถานที่เดิม แต่มีพื้นที่ค่อนข้างคับแคบลงกว่าเดิมในช่วงก่อนการดำเนินการรื้อถอนโยกย้ายมาก และอาชีพของผู้ให้สัมภาษณ์ก็คือการทำไก่สด เชือดไก่เพื่อขายในตลาดสดเชียงแสน การมีสถานที่ประกอบการที่คับแคบลงกว่าเดิม ทำให้ครอบครัวอึดอัดมาก แต่ผู้รับผลกระทบครอบครัวนี้ก็มีความเห็นว่ายังโชคดีกว่าเพื่อนบ้านอีกบาง

ครอบครัวที่ต้องถูกรื้อถอน โยกย้ายออกไปอยู่นอกเมือง และพึงพอใจอยู่บ้างที่ยังคงสามารถประกอบอาชีพเดิม

กลุ่มผู้รับผลกระทบกลุ่มนี้ ที่ต้องถูกรื้อถอนโยกย้ายไปอยู่นอกเมืองเชียงใหม่ เกิดปัญหา ดังนี้ คือ บางคนไม่มีอาชีพรองรับ จึงขาดรายได้ ส่วนผู้มีอาชีพใหม่ก็มีรายได้น้อยกว่าอาชีพเดิมที่เคยทำ และไม่มีอาชีพที่แน่นอน มีบางครอบครัวเคยไปเช่าที่หลังวัดเจดีย์หลวงอยู่อาศัยชั่วคราว ขณะที่อาศัยอยู่นั้น ก็ยังประกอบอาชีพเดิมคือขายไก่ แต่ไม่สามารถประกอบอาชีพนี้ได้โดยตลอด เนื่องจากอาชีพนี้มีปัญหาเกี่ยวกับน้ำเสียและกลิ่นเหม็น ประกอบกับหลังวัดเจดีย์หลวงนั้นเป็นย่านชุมชนแออัด กลัวทำความเดือดร้อนให้กับครอบครัวที่อยู่ข้างเคียง นอกจากนี้ยังมีปัญหาการขาดยานพาหนะที่จะขนสินค้าไปขายยังตลาด เนื่องจากอยู่ห่างจากตลาดประมาณ 1,000 เมตร ทำให้ผู้รับผลกระทบ รายนี้ต้องเลิกประกอบอาชีพเดิม ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำมาหลายปีเพื่อเลี้ยงครอบครัวมาเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไป บางครั้งก็มีงานทำบางครั้งก็ไม่มี จนกระทั่งปัจจุบันผู้รับผลกระทบรายนี้ต้องไปทำงานรับจ้างทั่วไปที่มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ซึ่งมีระยะทางห่างจากที่อยู่อาศัยประมาณ 50 กิโลเมตร ต้องเสียเงินค่ารถไป-กลับระหว่างบ้านกับที่ทำงาน ประมาณเดือนละ 200 กว่าบาท นอกจากนี้ยังต้องเสียค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของตนเอง ซึ่งอยู่แยกกับครอบครัว ทำให้รายได้ที่ได้รับนั้นเหลือใช้กับครอบครัวค่อนข้างน้อย ฉะนั้นรายได้ตอบแทนวันละ 130 บาท ซึ่งผู้รับผลกระทบฯ กล่าวว่า รายได้ในปัจจุบันกับในอดีตที่เคยค้าขายในตลาดสดนั้นแตกต่างกัน การประกอบอาชีพเดิมนั้น แม้จะมีรายได้เป็นกำไรสุทธิ ประมาณวันละ 50-150 บาท แต่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และไม่ต้องแยกกันอยู่กับครอบครัว ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย ประกอบกับสถานะของเงินเฟ้อในปัจจุบันกับอดีตที่ผ่านมาประมาณ 5 ปีนั้นแตกต่างกัน แต่เดิมรายได้พอเลี้ยงดูครอบครัวอยู่ได้ แต่ปัจจุบันมีความลำบากในเรื่องค่าครองชีพอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ผู้รับผลกระทบที่เกิดปัญหาอีกรายหนึ่งก็ประสบปัญหาไม่มีอาชีพที่แน่นอน เดิมก่อนถูกรื้อถอนโยกย้าย เคยประกอบอาชีพเปิดร้านขายเครื่องตีมประเภทกาแฟ ปาท่องโก๋ มีกำไรเฉลี่ยประมาณวันละ 300 กว่าบาท ก็สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ แต่พออพยพออกไปอยู่นอกเขตตัวเมืองเชียงใหม่ บริเวณหมู่บ้านจอมกิตติ ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพเดิมที่เคยทำ เพราะไม่มีพื้นที่สำหรับเปิดร้านประกอบกิจการและไม่มียานพาหนะในการขนสินค้า ระยะทางระหว่างหมู่บ้านจอมกิตติมายังตลาดนั้นไกลประมาณ 3 กิโลเมตร ก็เลิกประกอบอาชีพนี้ไป

ปัจจุบันนี้ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า ยังไม่มีงานทำที่แน่นอน เพียงช่วยกิจการของน้องสาวเป็นบางครั้ง ต้องนำเงินที่เคยเก็บสะสมเอาไว้ออกมาใช้ ซึ่งระยะที่ได้รับผลกระทบนี้ก็เป็นเวลานานประมาณ 6 ปีแล้ว

ปัญหาการลักลอบขุดค้นแหล่งศิลปกรรม ผู้ให้สัมภาษณ์บางรายได้ให้ความเห็นว่าปัญหานี้ยังมีอยู่ เพราะเวลากลางวันที่ทางกรมศิลปากรทำการขุดแต่งบูรณะแหล่งศิลปกรรมที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ คงจะยังมีผู้สวมรอยเข้าขุดค้นในเวลากลางคืน พฤติกรรมลักลอบขุดค้นศิลปกรรมนี้ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในเขตชุมชนที่ศึกษาพบว่า ถ้าเป็นคนเชียงใหม่ดั้งเดิมจะไม่กระทำอย่างแน่นอน นอกจากเป็นคนที่ไม่มาอาศัยอยู่ภายหลังเท่านั้น โดยเริ่มมีการขุดค้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้ขุดค้นก็คือบรรดาทหารบางคนที่มากับกองทัพ ในขณะที่คนเชียงใหม่ไม่กล้าทำ กลัวล่วงละเมิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือที่ทางภาคเหนือเรียกว่า “กลัวซิด” นั่นเอง ปัญหาการขโมยหรือลักลอบขุดค้น เป็นปัญหาที่แก้ไขค่อนข้างยาก เพราะถ้ายังมีการซื้อขายตราราคาของศิลปวัตถุ หรือศิลปกรรมเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์ ปัญหานี้ก็จะมีอยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเป็นศิลปะในสมัยเชียงใหม่จะถูกตีมูลค่าสูง ปัญหาการลักลอบขุดค้นที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพราะคนเชียงใหม่ส่วนหนึ่ง คิดว่าเป็นเรื่องของกรมศิลปากรเป็นเจ้าของและดูแลจัดการโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องนี้ ชุมชนไม่คิดว่าจะเป็นที่ของตนเองช่วยดูแลด้วย

ในการศึกษาผลกระทบทางด้านสังคม เกี่ยวกับการลักลอบขุดค้นแหล่งโบราณสถาน ได้มีผลงานการวิจัยของ เรื่องแสง ทองสุขแสงเจริญ (2542) เรื่อง “การรับรู้ปัญหาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา” ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาของแหล่งโบราณสถานที่ถูกทำลายโดยมนุษย์ ในการลักลอบขุดค้นแหล่งโบราณสถานว่าทำให้เกิดผลเสียหายต่อแหล่งโบราณสถานนั้น พบว่ามีปัญหาในลักษณะที่สอดคล้องกันกับงานวิจัยนี้ ว่าแหล่งศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่ก็เกิดปัญหาลักษณะคล้ายกัน และเป็นส่วนหนึ่งที่ก่อผลกระทบต่อตัวศิลปกรรม

ปัญหาความไม่พึงพอใจต่อเงินค่าชดเชยที่ได้รับในการรื้อถอนโยกย้ายสิ่งปลูกสร้างบริเวณวัดปราสาทคุ่ม-ชุมแสง ผู้รับผลกระทบฯได้เรียกร้องขอค่าชดเชยการรื้อถอนโยกย้าย ซึ่งมีทั้งหมดจำนวน 4 หลัง ทางกรมศิลปากรก็ได้ทำหนังสือมาถึงครอบครัวผู้รับผลกระทบฯ และประชุมกันหลายครั้ง จากหลายฝ่ายประกอบไปด้วย นายอำเภอเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ได้มีการจ่ายเงินค่าชดเชยการรื้อถอนดังนี้

บ้านหลังที่ 1 ได้รับเงินค่าชดเชย เป็นจำนวน 67,636.80 บาท

บ้านหลังที่ 2 ได้รับเงินค่าชดเชย เป็นจำนวน 59,248.50 บาท

บ้านหลังที่ 3 ได้รับเงินค่าชดเชย เป็นจำนวน 60,513.00 บาท

บ้านหลังที่ 4 ได้รับเงินค่าชดเชย เป็นจำนวน 24,219.00 บาท

การได้รับเงินค่าชดเชยแตกต่างกันนั้น เพราะประเมินจากสภาพบ้านแต่ละหลัง ดูภาพประกอบในภาคผนวก ก.

และในปี พ.ศ. 2539 ก็ได้ดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้กับบ้านที่ปลูกรุกล้ำเขตโบราณสถานวัดร้อยช่อ ซึ่งมีผู้รับผลกระทบจำนวน 1 ราย ที่ต้องรื้อถอนโยกย้ายจากพื้นที่ โดยได้รับเงินค่าชดเชยการรื้อถอนจำนวน 5,000 บาท เนื่องจากสภาพบ้านเป็นกระท่อม

นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบว่า กลุ่มผู้รับผลกระทบฯ ทุกรายไม่มีความพึงพอใจต่อค่าชดเชยที่ได้รับ โดยกล่าวว่าเงินที่ได้รับนี้หากนำไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ คงไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายและค่าวัสดุที่แพงขึ้นอย่างมาก นอกจากนี้บ้านหลังเดิมที่ถูกรื้อถอนเป็นบ้านไม้ ก็มีความคิดว่าไม้ที่รื้อออกมาคงจะนำไปสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ได้บ้าง แต่ปรากฏว่าเมื่อทำการรื้อถอนแล้ว ไม้ไม่เสียเป็นจำนวนมาก ไม้จะแตกเนื่องจากปลูกสร้างมาหลายปี ทำให้ค่าใช้จ่ายในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยใหม่เพิ่มขึ้นไปอีก ประกอบกับทุกคนก็มีฐานะยากจนด้วย

จากผลกระทบที่เกิดขึ้นกับครอบครัวที่ถูกรื้อถอนโยกย้าย และเงินค่าชดเชยที่ได้รับ โดยการประเมินจากสภาพของสิ่งปลูกสร้างจำนวนที่ได้รับสูงสุดคือ บ้านหลังที่ 1 เป็นเงิน 67,363 บาท และต่ำสุดที่ได้รับ คือ หลังที่ 5 เป็นเงิน 5,000 บาท จะพบว่า เป็นจำนวนที่ค่อนข้างน้อยมาก ต่อการที่ต้องไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ เมื่อเปรียบเทียบกับภาวะค่าครองชีพในปัจจุบัน

อนึ่ง ในการดำเนินการของกรมศิลปากร ก่อนโครงการนี้ก็ได้มีการรื้อถอนโยกย้ายที่อยู่อาศัยของราษฎรในชุมชนหลายครั้ง เช่น บริเวณวัดเสาศิลาเขิน วัดป่าสัก เป็นต้น ราษฎรจะไม่มีโอกาสได้รับเงินค่าชดเชยเลย เพิ่งจะมีในกรณีของวัดปราสาทคุ่ม-ชุมแสง และวัดร้อยช่อเท่านั้น ที่กรมศิลปากรจ่ายเงินค่าชดเชย เนื่องจากผู้รับผลกระทบร้องขอ

ปัญหาทางด้านสัมพันธ์ภาพระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร กลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์เห็นว่า เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกับชุมชนไม่ค่อยมีโอกาสพบปะทำความเข้าใจกัน บางที่ชุมชนทราบว่า ในการขุดแต่งบูรณะแหล่งศิลปกรรมบางแห่ง ได้มีการขุดพบพระพุทธรูปหรือศิลปวัตถุหลายชิ้น แต่ชุมชนไม่ทราบว่าศิลปวัตถุเหล่านั้นถูกนำไปเก็บไว้ที่ไหน เพราะในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงแสนก็ไม่มี ทำให้เกิดความคลางแคลงในระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร เพราะชุมชนคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะถูกเก็บรักษาไว้กับเมืองเชียงแสน ปัญหานี้เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อจิตใจชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีความเคารพและศรัทธาต่อบรรดาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มาก และอาจจะมีผลต่อความเชื่อมั่นศรัทธาของชุมชนต่อกรมศิลปากรด้วยเช่นกัน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการสอบถามข้อมูลในเรื่องนี้กลับไปยังเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ ทำให้ทราบว่าโบราณวัตถุดังกล่าวยังคงเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑ์

สถานแห่งชาติเชียงใหม่เอง เพียงแต่ยังไม่ได้นำออกมาจัดแสดง จากปัญหาที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ แสดงให้เห็นว่าโครงการมีปัญหาเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์กับชุมชนอยู่มาก เพราะมีกลุ่มตัวอย่างหลายรายที่ให้ข้อมูลในลักษณะที่กล่าวถึงข้างต้น

ปัญหาอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นของประชากรทั้งแบบชั่วคราวและถาวรนั้น กลุ่มตัวอย่างที่ให้สัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นว่าการเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ การเป็นเมืองท่าค้าขายชายแดน การมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม และการอยู่ใกล้เคียงแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น สามเหลี่ยมทองคำ ล้วนเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อกันทั้งสิ้น ที่ทำให้มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น ค้าขาย เป็นกรรมกร เป็นเจ้าของกิจการหรือธุรกิจ เป็นต้น การจัดการโครงการฯ ก็มีส่วนต่อปัญหานี้ เพราะประชากรที่อพยพส่วนหนึ่งจะเข้ามาประกอบอาชีพค้าขาย และเป็นกรรมกร ในส่วนของอาชีพค้าขายเป็นผลมาจากการเป็นเมืองท่องเที่ยวด้วยประการหนึ่ง ปัญหานี้ถ้าจะมองในแง่มุมที่กลับกัน หากจำนวนผู้ย้ายถิ่นไม่มากและเป็น การย้ายถิ่นแบบชั่วคราว ปัญหาก็คงไม่รุนแรงและอาจจะเป็นผลดีเกี่ยวกับการกระจายรายได้อีกด้วย

ปัญหาในด้านการศึกษาของบุตร เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่าง เฉพาะกลุ่มที่ต้องรื้อถอนโยกย้ายที่อยู่อาศัย จากการศึกษาพบว่า ที่อยู่อาศัยเดิมอยู่ใกล้สถานศึกษา ทำให้หมดภาระในการรับ-ส่ง บุตรไปยังสถานศึกษาของผู้ปกครอง แต่พอต้องอพยพโยกย้ายมาอยู่นอกเมือง ทำให้มีค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่สูงขึ้น ต้องจ่ายเงินค่ารถไป-กลับ โรงเรียนและบ้านเที่ยวละ 10 บาทต่อคน และมีบุตรที่อยู่ในวัยศึกษาทั้งสิ้น ทำให้มีปัญหาในเรื่องค่าครองชีพตามมา

ปัญหาการอยู่ห่างไกลแหล่งบริการทางด้านสุขภาพ เดิมอาศัยในแหล่งชุมชน แหล่งบริการด้านสุขภาพมีมากมาย แต่ปัจจุบันต้องไปอาศัยอยู่นอกเมือง และห่างไกลชุมชน รวมทั้งไม่มียานพาหนะเป็นของตนเองด้วย ทำให้เกิดปัญหาเวลามีคนในครอบครัวเจ็บป่วย

ปัญหาในเรื่องความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย เพราะเคยอยู่ในที่ชุมชน แต่ปัจจุบันต้องมาอาศัยอยู่นอกเมือง โดยปลูกบ้านค่อนข้างห่างไกลจากเพื่อนบ้าน และหัวหน้าครอบครัวต้องไปทำงานไกลบ้าน สัปดาห์หนึ่งจะกลับบ้านได้เพียง 1 วันเท่านั้น

ปัญหาในการปรับตัว เมื่อต้องอพยพไปอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งใหม่ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในบริเวณวัดร้อยข้อเป็นผู้ที่สูงอายุแล้ว เกิดและเติบโตมาจากชุมชนแห่งนี้ แต่ต้องโยกย้ายออกจากชุมชนไปอยู่ในสังคมใหม่ ทำให้เกิดความลำบากใจและไม่สบายใจ อยากจะอยู่กับชุมชนเดิมแต่ไม่มีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อหาที่ดินได้ เพราะปัจจุบันที่ดินในเมืองเชียงใหม่มีราคาสูงมาก

อนึ่ง จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในภาพของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้ดำรงชีวิตและประกอบอาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการของ โครงการฯ มีประชากรในชุมชนประมาณร้อยละ 12 เท่านั้นที่มีส่วนได้รับผลกระทบทั้งด้านที่เกิด ประโยชน์และเป็นปัญหา โดยด้านที่เกิดประโยชน์นั้นก็คือ ทำให้เกิดอาชีพและรายได้ ทั้งที่ ทำเป็นอาชีพหลักของครอบครัว ได้แก่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเจ้าของกิจการร้านขายของที่ระลึก เจ้าของเกสเฮ้าส์ เจ้าของกิจการเกสเฮ้าส์นี้ไม่ใช่คน เชียงแสน แต่อยู่ในเขตอำเภอใกล้เคียง และได้อพยพเข้ามาอยู่ในเชียงแสนประมาณ 10 ปี เนื่องจากมาซื้อกิจการเกสเฮ้าส์ต่อจากคน เชียงแสนอีกทีหนึ่ง ส่วนคนขับรถสองแถว ขับรถสามล้อเครื่อง และร้านอาหารขนาดเล็ก (เป็น กิจการของคนในครอบครัวช่วยกัน) ประกอบอาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการโครงการฯ เพียงเป็น อาชีพเสริมเท่านั้น เนื่องจากรายได้ที่ได้รับมีจำนวนเล็กน้อย ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายของครอบครัว ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก

นอกจากนี้ เจ้าของธุรกิจรายใหญ่ที่ลงทุนทำธุรกิจในเมืองเชียงแสน (ธุรกิจโรงแรม) เจ้าของกิจการจะเป็นคนต่างถิ่น ไม่ใช่คนท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่า โครงการฯ มีส่วนเอื้อ ประโยชน์ต่อธุรกิจบริการขนาดใหญ่ของกลุ่มนายทุนต่างถิ่นอยู่มาก คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ จากการเป็นลูกจ้างของโครงการฯอีกทีหนึ่ง แต่ธุรกิจเหล่านี้ก็มีส่วนในการสร้างงานให้กับคนท้องถิ่นได้จำนวนหนึ่งเช่นกัน

โครงการฯ มีส่วนสร้างปัญหาให้กับคนในชุมชนอีกกลุ่มหนึ่ง จำนวน 5 ครอบครัวที่ต้องถูกรื้อถอนโยกย้ายที่อยู่อาศัย จากการศึกษาพบว่า มีทัศนคติในด้านลบต่อการจัดการของ โครงการฯ เนื่องจากขาดอาชีพและรายได้ที่น่าพึงพอใจเหมือนเดิม เกิดปัญหาทางด้านสังคม ตามมาหลายปัญหากับครอบครัวเหล่านี้ แต่หากจะเปรียบเทียบกับผู้รับผลกระทบที่ต้องถูกรื้อถอนโยกย้ายจากการดำเนินการของกรมศิลปากร ช่วงก่อนหน้านั้น เช่น การโยกย้ายบริเวณ วัดเสาเคียน หรือวัดป่าสัก ซึ่งผู้รับผลกระทบไม่มีโอกาสได้รับเงินค่าชดเชยใดๆ ผู้รับผลกระทบ บริเวณวัดปราสาทคุ่ม-ชุมแสง และวัดร้อยซ้อก็ยังนับได้ว่าได้รับการปฏิบัติที่ดีกว่า

หากการดำเนินการของกรมศิลปากรในลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นกับเขตโบราณสถาน เขตอื่นๆ (ดูรายละเอียดจากภาคผนวก จ) ซึ่งมีสิ่งปลูกสร้างที่ปลูกอยู่ในบริเวณแหล่งศิลปกรรม ถึง 70 กว่าหลังคาเรือน ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนท้องถิ่นจะมีมากตามไปด้วย และคงต้องใช้เงินงบประมาณมาจ่ายเป็นค่าชดเชยในจำนวนที่สูงมาก แต่จากแนวนโยบายของกรมศิลปากรตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2541 เกี่ยวกับการกันแนวเขตศิลปกรรมให้น้อยลง ก็ถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะลด ปัญหาความขัดแย้งกับชุมชนลงได้ส่วนหนึ่ง

แนวทางแก้ไขปัญหามาจากผลกระทบทางด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้เสนอแนะแนวทางไว้ ดังนี้

1. ในการดำเนินโครงการใดๆ ต่อชุมชน ควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ด้วยสื่อต่างๆ อย่างแพร่หลาย เพื่อให้ชุมชนได้รับทราบ ควรมีแบบสอบถามความคิดเห็นของชุมชน และเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรในระดับหัวหน้าที่อยู่ประจำสำนักงานโครงการฯ ควรมีความสัมพันธ์กับชุมชนทางใดทางหนึ่งบ้าง เช่น ร่วมประชุมในโอกาสที่สำคัญ เพื่อสร้างความรู้สึกที่ดีต่อกัน และเป็นการลดผลกระทบในด้านลบที่มีต่อโครงการฯ

2. ในการดำเนินการที่มีผลกระทบต่อชุมชนบางประการที่มีความล่าช้า เช่น ในกรณีของวัดเจติยหลวง เกี่ยวกับการออกแบบบ้านขายของที่ระลึก ควรมีการชี้แจงเหตุผลให้ชุมชนได้รับทราบด้วย เพราะหากเงียบไปโดยไม่ชี้แจงอะไร ก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อกัน

3. ในงานปรับปรุงทางด้านกายภาพ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหน่วยงานอื่น ควรมีการประสานงานกัน เช่น การปรับปรุงถนนหรืองานสาธารณูปโภคต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกัน ระหว่างทางกรมศิลปากร กับทางเทศบาล เป็นต้น การติดแผ่นป้ายโฆษณา การออกแบบป้ายของแหล่งศิลปกรรม ป้ายบอกทางไปแหล่งศิลปกรรม ควรทำให้ชัดเจน เรียบร้อย เข้ากับบรรยากาศและสภาพแวดล้อมของเมือง

4. ในการดูแลแหล่งศิลปกรรมที่ขุดแต่งบูรณะเสร็จแล้ว ควรมีการประสานความร่วมมือไปยังชุมชน ในการช่วยดูแลและรักษาความสะอาดแหล่งศิลปกรรม ควรให้สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนได้นำนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วม ในการดูแลหรือทำความสะอาดแหล่งศิลปกรรมในโอกาสวันสำคัญๆ เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกแก่คนเชียงใหม่ในรุ่นต่อไป ในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น จากการศึกษาผลงานวิจัยของพระมหาอัมพร จัมปาลา (2536) เรื่อง “ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อชุมชนชาวไทยอีสาน กรณีศึกษากันอีสานแดง จังหวัดสกลนคร” ในประเด็นเกี่ยวกับโครงการพัฒนาทุกอย่าง มักถูกกำหนดมาจากเบื้องบน ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน จากการศึกษาวิจัยนี้ พบว่า มีความสอดคล้องกัน เพราะโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ก็เป็นโครงการฯ ที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ชุมชนท้องถิ่นไม่มีโอกาสมีส่วนร่วมรับรู้ นอกจากเป็นผู้รับผลจากการจัดการของภาครัฐเท่านั้น อนึ่ง จากกรอบแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของไทย (ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, 2538) ซึ่งเริ่มมาแต่สมัยรัชกาลที่ 4 นั้นก็มีการกำหนดว่าโบราณสถานโบราณวัตถุเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน จึงเป็นหน้าที่ของรัฐในการดูแลจัดการ ไม่ใช่สิทธิของประชาชน แต่ประชาชนมีหน้าที่สอดส่องเป็นหูเป็นตาให้รัฐ ซึ่งแนวคิดดังกล่าว 2 แนวที่ให้ภาครัฐเป็นผู้จัดการกับแนวคิดใหม่ที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนี้ จะเห็นได้ว่ามีมุมมองของการจัดที่แตกต่างกัน

5. แหล่งศิลปกรรมที่อยู่ในย่านธุรกิจ ติดถนนสายเลียบแม่น้ำโขง อยู่ตรงข้ามกับท่าเรือขนสินค้า ทำให้เกิดภาพที่ขัดแย้งกันระหว่าง ความเจียบสงบของการเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ กับความวุ่นวายพลุกพล่านของย่านธุรกิจที่มีเสียงดัง ความสกปรก แหล่งศิลปกรรมที่มีคนงานแบกของจำนวนนับร้อยคนในแต่ละวัน ซึ่งปริมาณห้องน้ำที่มีก็ไม่เพียงพอ ทำให้มีการใช้สถานที่ใกล้เคียง บริเวณวัดเป็นที่ขับถ่ายของเสีย ส่งกลิ่นเหม็น แนวทางแก้ไขในความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า ควรมีการปรับเปลี่ยนย้ายท่าเรือขนสินค้าออกไปตั้งอยู่นอกเขตกำแพงเมืองน่าจะเป็นแนวทางที่ดีที่สุด ปัญหาด้านการจราจรที่ติดขัดก็จะหมดไปด้วย

6. โครงการฯ ควรจะมีส่วนในการช่วยสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่นมากกว่านี้ การจัดระบบการท่องเที่ยวของเมืองควรให้ชุมชนเข้ามาดำเนินการเกี่ยวกับอบรมคนในชุมชน ทั้งในระดับเยาวชน ระดับผู้ใหญ่ และระดับผู้สูงอายุ ให้เป็นผู้รู้ประจำท้องถิ่น ตั้งกฎเกณฑ์ของชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของเมืองเชียงแสนกับบริษัททัวร์ทั้งหลาย ว่าหากมีการนำนักท่องเที่ยวเข้ามายังเขตเมืองเชียงแสน จะต้องจ้างผู้รู้ประจำท้องถิ่นเป็นผู้นำชมแหล่งศิลปกรรม ประกอบการบรรยายถึงประวัติความเป็นมาของสถานที่แต่ละแห่ง ก็จะเป็นส่วนที่ช่วยสร้างงานให้กับคนในชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง ส่งเสริมประดิษฐ์กรรมท้องถิ่นและอาชีพดั้งเดิมของชุมชน เช่นการทอผ้าของตำบลโยนกและนำผลผลิตมาขายเป็นสินค้าที่ระลึก

7. คนเชียงแสนดั้งเดิมรักและเคารพแหล่งศิลปกรรม เพราะมีความยึดมั่นในคำสอนทางศาสนา บางคนบางครอบครัวก็มีการดูแลรักษาความสะอาดอยู่แล้ว แต่ขาดผู้นำและขาดบุคลากรที่จะเข้าไปแนะนำหรือให้ความรู้ เพราะรูปแบบการจัดการจากส่วนกลางคือกรมศิลปากร ดังนั้น ในการปฏิบัติงานจะมุ่งเน้นการบูรณะและอนุรักษ์ ในขณะที่หน่วยงานอื่นมุ่งเน้นการพัฒนาสาธารณูปโภคและสิ่งใหม่ๆ ทางด้านวัตถุให้ทันสมัย จึงเกิดการสวนกระแสของการดำเนินงานดังกล่าว

8. ผู้รับผลกระทบบางรายในปัจจุบัน ยังไม่มีอาชีพที่แน่นอนในการเลี้ยงดูครอบครัว ไม่มีแม่ที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง แนวทางแก้ไขปัญหานี้ คือ จัดหาที่อยู่อาศัยให้กับผู้รับผลกระทบไม่จำเป็นต้องมีเอกสารสิทธิ์ก็ได้ เพียงต้องการมีที่อาศัยของตนเองไม่ต้องอาศัยผู้อื่นอยู่

9. ในการดำเนินการกับผู้รุกร้าแหล่งศิลปกรรม ควรมีการปฏิบัติอย่างเสมอภาค เพราะเคยมีการรุกร้าเขตโบราณสถาน โดยการสร้างสิ่งปลูกสร้างทับลงบนตัวโบราณสถาน ก็ยังสามารถออกโฉนดที่ดินได้

10. ผู้ที่มีส่วนรับผลกระทบที่ต้องถูกโยกย้ายที่อยู่อาศัย และหมดโอกาสในการประกอบอาชีพ ไม่มีรายได้ที่จะเลี้ยงดูครอบครัว ทางโครงการฯ ควรพิจารณาผู้ที่ได้รับผลกระทบเหล่านี้เข้าทำงานกับโครงการฯบ้าง เพราะจะเป็นวิธีแก้ปัญหาอีกวิธีหนึ่ง

สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาผลกระทบด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจและสังคม ของชุมชนนั้น หากมีการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ให้ดีและแพร่หลาย มีการสอบถามความคิดเห็นของชุมชน มีการชี้แจงเหตุผลของโครงการฯ ต่อชุมชนจะลดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นลงอย่างมาก เพราะการจัดการส่งผลกระทบด้านที่เป็นปัญหาต่อชุมชนจำนวนน้อย หากมีการประชาสัมพันธ์และขอความร่วมมือไปยังชุมชนให้ช่วยดูแลรักษาความสะอาดแหล่งศิลปกรรมอย่างสม่ำเสมอ กรมศิลปากรก็สามารถประหยัดงบประมาณในการดูแลแหล่งโบราณสถานที่มีอยู่มากมายนี้ได้ ในการดำเนินการกับผู้รับผลกระทบที่เป็นปัญหา ควรดำเนินการอย่างรอบคอบ และศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นก่อน การจ่ายเงินค่าชดเชยควรจ่ายให้สมเหตุสมผล คำนึงถึงภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบันด้วย

อนึ่ง ในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการของโครงการฯ โดยกรมศิลปากรนั้น การจัดการถูกกำหนดโดยพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ที่ปรับปรุงใหม่ ประกอบกับกฎกระทรวง และระเบียบกรมศิลปากร ปัญหาที่สำคัญมากที่ก่อผลกระทบด้านลบและก่อความขัดแย้งกับชุมชนก็คือ ปัญหาการรื้อถอนโยกย้าย แม้ที่ผ่านมาจะก่อผลกระทบต่อครอบครัวจำนวนน้อย แต่หากดำเนินการตามโครงการฯ นี้ ในอนาคตที่อยู่อาศัยในบริเวณแหล่งศิลปกรรมทุกแห่ง (ตามภาคผนวก จ) ก็จะเกิดผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้น ผลกระทบเหล่านี้มิใช่จะส่งผลเพียงด้านกายภาพเท่านั้น แต่ส่งผลไปถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย โดยเฉพาะผลกระทบด้านสังคมนั้น เป็นผลกระทบที่ค่อนข้างซับซ้อนและต่อเนื่องทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมามากมาย หากการดำเนินการของกรมศิลปากรยังคงใช้หลักการจัดการตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ซึ่งขาดมุมมองของการจัดการจากชุมชน เป็นการจัดการทางเดียวโดยกรมศิลปากรแล้ว โอกาสที่จะสร้างความขัดแย้งกับชุมชนก็มีสูง ยกตัวอย่างเช่น ในบทบัญญัติ มาตรา 8 ที่กล่าวว่า “บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย” จะเห็นได้ว่าหากนำมาใช้ดำเนินการกับแหล่งศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่ตามแผนแม่บทที่วางไว้จะมีสิ่งปลูกสร้างที่ต้องถูกรื้อถอนจำนวนมาก

ต่อมาทางกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้ออกพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ขึ้นมาเป็นกรอบในการจัดการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมขึ้น จนปัจจุบันนี้ พระราชกฤษฎีกาและกฎกระทรวงหลายฉบับ มีบทบัญญัติหลายมาตราที่เกี่ยวข้อง เช่น

มาตรา 4 “ในพระราชบัญญัตินี้ “สิ่งแวดล้อม” หมายความว่า สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น”

หมวด 1 ว่าด้วยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

มาตรา 12 “ให้มีคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ...และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไม่เกินแปดคน ซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งเป็นกรรมการ ในจำนวนนี้จะต้องมีผู้แทนภาคเอกชนร่วมอยู่ด้วยไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง...”

หมวด 3 ว่าด้วยการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ส่วนที่ 2 การวางแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม

มาตรา 36 “แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 35 อาจทำเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง หรือระยะยาวได้ตามความเหมาะสม และควรจะต้องประกอบด้วย แผนงานและแนวทางการดำเนินงานในเรื่องดังต่อไปนี้.....(3) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม”

มาตรา 38 “แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัดที่จะเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ จะต้องเป็นแผนปฏิบัติการที่เสนอระบบการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงสภาพความรุนแรงของปัญหาและเงื่อนไขต่างๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของจังหวัดนั้น และควรจะต้องมีสาระสำคัญในเรื่องดังต่อไปนี้.....(5) แผนการบังคับใช้กฎหมายเพื่อป้องกันและปราบปรามการละเมิด และฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมมลพิษ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม”

ส่วนที่ 3 เขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

มาตรา 43 “...หรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางธรรมชาติหรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์และพื้นที่นั้นยังมิได้ถูกประกาศกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม”

มาตรา 44 “ในการออกกฎกระทรวง ตาม มาตรา 43 ให้กำหนดมาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างดังต่อไปนี้ไว้ในกฎกระทรวงด้วย.....(2) ห้ามการกระทำหรือกิจกรรมใดๆ ที่อาจเป็นอันตรายหรือก่อให้เกิดผลกระทบในทางเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ของพื้นที่นั้นจากลักษณะตามธรรมชาติหรือเกิดผลกระทบต่อคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม..... (4) กำหนดวิธีการโดยเฉพาะสำหรับพื้นที่นั้น รวมทั้งการกำหนดขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงานให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติหรือคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่นั้น”

หมวด 7 ว่าด้วย บทกำหนดโทษ

มาตรา 99 “ผู้ใดบุกรุกหรือครอบครองที่ดินของรัฐโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือเข้าไปกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทำลาย ทำให้สูญหาย หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ หรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์หรือก่อให้เกิดมลพิษอันมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่กำหนดตาม มาตรา 43 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ”

พระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535

มาตรา 5 “อำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ดังนี้.....(7) กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม มีอำนาจหน้าที่

- (ก) เสนอแนะนโยบาย แผนงานและโครงการฯ ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
- (ข) กำหนดแนวทางแผนปฏิบัติการ มาตรการในการควบคุมป้องกันและแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ รวมทั้งวางแผนการอนุรักษ์เฉพาะพื้นที่และพื้นที่คุ้มครองเพื่อการอนุรักษ์
- (ค) ประสานงาน ประเมินผล ติดตาม และตรวจสอบ การดำเนินงานให้เป็นแนวทาง มาตรการและแผนการปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์
- (ง) ดำเนินงานตามพันธกรณีในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติของโลก
- (จ) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือที่ได้รับมอบหมาย”

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 (2536) ให้ความสำคัญต่อภาคเอกชนหรือตัวแทนชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนส่งผลกระทบต่อชุมชน นับว่าเป็นข้อดีประการหนึ่ง ซึ่งจะแตกต่างจากพระราชบัญญัติโบราณสถาน ที่ใช้แนวทางในการดำเนินการและจัดการมาจากส่วนกลางเพียงประการเดียว นอกจากนี้พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมยังกำหนดแบบการดำเนินการเป็นหลายระยะ ทำให้สามารถใช้วิธีการจัดการได้หลากหลายวิธีตามความเหมาะสม แต่ในส่วนของ การดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้หลักการศึกษาด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ มาเป็นกรอบในการดำเนินการ เพราะเป็นเรื่องของหลักฐานในอดีต ซึ่งหากจัดการเพียงปรับปรุงสภาพ

ภูมิทัศน์โดยชาตวิธีการศึกษาทางด้านโบราณคดีก็จะทำให้เกิดความเสียหายอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ จากการศึกษาแผนงานประจำปีของทางกรมศิลปากรแล้ว ก็พบว่า กรมศิลปากรก็ได้นำวิธีการจัดการเกี่ยวกับการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์จากพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมมาใช้ ในการจัดการกับเมืองเชียงใหม่เช่นกัน

การดำเนินการของกรมศิลปากรตามโครงการฯ มีส่วนเกี่ยวข้องกับหน่วยงานของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ซึ่งระบุอยู่พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อม ทำให้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อความคล่องตัวในการทำงานของกรมศิลปากรกับหน่วยงานอื่นที่จะให้ความร่วมมือ

แต่มีข้อที่ควรคำนึงถึงถึงหน่วยงานที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ภายใต้กรอบของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกส่วนหนึ่งเป็นแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ของสังคมตะวันตก ตามกระแสการอนุรักษ์ในโลกปัจจุบัน ซึ่งพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ พ.ศ. 2535 มาตรา 5 (ง) กล่าวถึงพันธกรณีในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมเอาไว้ ในความเป็นจริงแล้ว ในสังคมตะวันออกก็มีวิธีการอนุรักษ์ของตนเอง การนำเอาแนวทางการอนุรักษ์ของสังคมตะวันตกมาใช้กับการอนุรักษ์ศิลปกรรมของคนตะวันออกทั้งหมด บางทีศิลปกรรมที่ถูกอนุรักษ์บางแห่งจะขาดความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ซึ่งยึดถือว่าศิลปกรรมทั้งหลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน เป็นสถานที่เคารพสักการะ เพราะเป็นศิลปกรรมอันเกี่ยวเนื่องมาจากศาสนา มีพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องอยู่กับศิลปกรรมเหล่านี้ ศิลปกรรมจึงถูกดูแลไปในตัว แต่แนวปฏิบัตินี้ของชุมชนในเมืองเชียงใหม่ก็เกิดขึ้นกับแหล่งศิลปกรรมบางแห่งและกับบางกลุ่มคนเท่านั้น เพราะสภาพของเมืองปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงด้านวัตถุค่อนข้างสูง จากการเป็นเมืองท่องเที่ยวและเป็นเมืองท่าค้าขาย ทำให้ประชากรจากต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่มากขึ้น ขาดความรู้สึกผูกพันกับแหล่งศิลปกรรม

การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในปัจจุบัน ผู้ดำเนินการต้องคำนึงถึงบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาเป็นกรอบของการจัดการด้วยในการให้สิทธิชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้และการตัดสินใจ เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญให้สิทธิชุมชนสูงมาก โดยเฉพาะใน หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย

มาตรา 46 “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ พื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา 56 “สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์...การดำเนินโครงการฯ หรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษา ศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว...สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ...เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตนที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

มาตรา 59 “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยราชการ...ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการฯ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม...คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ”

หมวดที่ 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

มาตรา 78 “รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ”

หมวดที่ 9 ว่าด้วย การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 289 “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น...”

มาตรา 290 “เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ.....(1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่”

กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิต่อชุมชนท้องถิ่น ในการตัดสินใจ การจัดการกับชุมชนของตนเอง แต่ในทางปฏิบัติ กรณีของเมืองเชียงใหม่ ยังคงไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง แม้ว่าจะมีการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้มานานร่วม 3 ปีแล้วก็ตาม จากหลักการโดยทั่วไปของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมฯ และกฎหมายรัฐธรรมนูญมีบทบัญญัติหลายมาตราที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ส่วนพระราชบัญญัติโบราณสถานนั้นมีข้อดีในแง่ของการจัดการอนุรักษ์ทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วน

ร่วมในการดำเนินการ ซึ่งหากจะมีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ให้สอดคล้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายสิ่งแวดล้อมเป็นบางบทหรือบางมาตราแล้ว พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ จะเป็นบทบัญญัติที่ดีมาศต่อการจัดการของโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ในอนาคต

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University